

szetes egyszerűséget, nyílt gesztusokat kölcsönöz az itt élő embereknek. Korai, fájó konfliktusokat a gyerekeknek. Ennek az érzésnek a szemléletes, rezdülésnyi megjelenítése avatja a kötet tán legjobb írásává a *Veréb a Jézus szívében* c. novellát. A történet a fordulat évében játszódik, s gyermekhőse számára a falusi és városi világ másfajta életrendjének fölismerése jelenti az első kiábrándulást — igaz, ez a szomorú élmény egyben hozzásegíti, hogy megjelje helyét és apró életének igazát a hozzá hasonló, egyszerű sorsúak között. Az író avatott kézzel sorjázza egymás mellé a gyermeklélekből kivetülő emlékmozaikokat, áttetszővé rajzolja az étellel való legelső megütközések szorongó hangulatát.

Biztosan innen ered Lázár Ervin mesélőkedve is. Azután: a népmesék patakforrás tiszta lejtése, logikája alkalmat ad a felnőtt gondok, s nyomukban a figyelmeztető komoly szó tömör hangsúlyozására is. A molnár fia gyönyörű lehetőséget kap az apjától az egyzsák búzával, csak a pontosan kijelölt helyet kell megtalálnia, ahol elvetheti a magokat: „... ha akarod, biztosan megtalálsz — így a molnár —, csak erő kell hozzá és csüggedned nem szabad soha.” Am a fiú hamar csügged, hamar fárad, s mire a célt lelné, már csak a szíve hasad, hogy elszórta jólelbb szép-reménye kincseit (*A molnár fia zsák búzája*).

Lázár Ervin új kötete meggyőzően vall művészetének kiteljesedéséről. Első kötetének (*Csonkacsütörtök*, 1966) stílusbeli modorosságai, formai túlzásai helyén e kötet novellái az írói eszközök hatást, funkciót jól ismerő felhasználásáról, szemléletének elmélyültebbé válásáról tudósítanak. Méltán ideírhatjuk, hogy e novellás kötet jó pár darabjának (*Egy lapát szén Nellikének*, *Ördögűző*, *A kőfalon túl*, *Veréb a Jézus szívében*) modern prózánk legjobb lapjain a helye. (*Szépirodalmi Könyvkiadó* 1969.)

MAJOROS JÓZSEF

EMLÉKIRAT

FODOR JÓZSEF: EMBEREK ÉS ÁLLOMÁSOK, JANKOVICH FERENC: CSEPP A TENGERBEN

A két mű a memoár két fajtáját képviseli: a szubjektív, egyéni tetteket magyarázó naplót, s a szinte történetírói precizséggel készült, inkább a kort bemutatóni szándékozó emlékiratot.

Ez utóbbihoz tartozik Fodor műve, melynek címe is — *Emberek és állomások* — jelzi, hogy itt a „szem-, fül-, észtanú” szól koráról, kortársairól, s csupán apropóként önmagáról.

Túllép ugyan a „hőskorszak” bemutatásán, időben is túlhaladva azt, de célja — „irodalmi emlékeket” írni — még ebben a kötetben is megmarad.

Mi újat hoz emlékiratának első kötetével, az *Emlékek a hőskorszakból*-l

szemben? Míg amaz mozgalmasságában is statikus, a szerkesztőségi szobából szinte ki sem mozdulva — legfeljebb egy-egy kávéházig — jellemzi a „hőskor” legnagyobbjait, a korabeli irodalmi élet keresztmetszetét adva *állapotot* rajzol, addig az *Emberek és állomások* — címe is sugalmazza — az idők változását követve maga is dinamikussá válik, mintegy kilépve az „életbe”, de persze itt sem szakad el éltető elemétől: az irodalomtól. Az elmondottakból következik, hogy itt a szerző szerepe is megnő, már nem csupán „elszenvedője” egy-egy beszélgetésnek, fültanúja mások poénjainak, s ezért stílusa is kevésbé anekdotázó. Képet kapunk arról, hogyan aktivizálódik a szerző, s száll szembe az adott társadalmi viszonyokkal. Ezt a folyamatot tükrözik azok a cikk- és versidézetek, amelyek új vonásként jelennek meg a kötetben, s a fasizálódást, a zsidótörvényeket támadják, azt az érárt, amikor „éjszakává sűrűsödött a világos nappal”. S ahogy a *politika* bevonult a mindennapok zárt világába, ugyanúgy a kötetbe is; újabb ok, hogy ne önmagáról írjon („memoárokat ígérsz, de folyton politizálsz”). Ami már az első kötetben ott bujkált, az itt kiteljesedik. Emiatt aztán állandóan kísért a kérdés: „memoárolvasónak írok-e emlékeket, vagy kiegészítő krónikát — a történelemnek”. Legszívesebben mindkettőnek eleget tenne, csak önmagát hagyhatná ki az emlékeiből, s ez a szerénység végigvonul az egész művön; „az emberről művei beszéljenek, ne önmaga”.

Ha a felszabadulás évfordulójára a második kiadást megért *Csepp a tengerben* önmagában nem is, de a *Magam emberségéből* című önéletrajzzal, a Látóhatár-beli *Írók az életben*-nel — és a még várható hasonló jellegű írásokkal — közösen, egységes egészet alkotva tölti be ugyanazt a funkciót, mint Fodor két kötete. Ráadásul személyes szálak, a szerzők közti barátság, össze is kapcsolják a két emlékiratot. Amint elő-előbukkan Fodor emlékeiben a „mély-gordonka-hangú” jó barát, ugyanúgy találkozhattunk a *Piros fejfák* — minden iskolás erről a verséről ismeri — szerzőjének nevével Jankovich háborús naplójának oldalain.

S közös a két mű céltáblája is: a fasizmus tetet-lelket ölő légköre, a háború.

Természetesen észre kell vennünk a legszembetűnőbb különbséget: az egyik egy egész életet, pályafutást felölelő emlékirat, a másik egy életszakaszt ábrázoló napló. Eltérés mutatkozik a két szerző attitűdjében, módszerében is. Bármennyire korrajznak, a jövő okulására szánja Jankovich Ferenc, szubjektívebben (ez nem értékkategória!) teszi azt, mint az ugyanazon célú Fodor József. Ez abban is megmutatkozik, hogy Jankovich *inkább* a mű középpontjában van; míg Fodor módszere: *ott voltam*, ahol ez történt, Jankoviché: *ahol én voltam*, ez történt. Fodornál az emlék nem lírizálja el az élményt — kivéve amikor elhunytakról beszél —, ugyanakkor Jankovichnál a közvetlen érzéki átélés az emóciókat felszabadítva jelenik meg a naplóban. Éppen az élmény azonnali lejegyzése, sokszor még történésük közben, nagyszerűen alkalmas az atmoszféra megteremtésére. Az élet, a háború önmaga írja a naplót, gondoskodik eseményekről, de az már Jankovich tollának érdeme, hogy a kis magyar falu életére rátörő Rémet oly erővel tudta megjeleníteni, az egyediben az általánost megragadni, hogy Szentkút nem egy kis dunántúli falu többé, a színhely bárhol lehet a normandiai partoktól a Donig.

A „kisemberek” helyzete a háborúban, a menekültek gondjai, az élni vágyók lehetőségei, saját lelkiismereti problémái, s a háborús nyomor közepette meglehetősen kispolgári elképzelések a békéről, remek stílussal párosulva, mind-mind a prózában és lírában egyaránt szakavatott kezet dicsérik.

Kitűnő ötlet volt a félbemaradt regény és a háborús napló „kagylószerű” összeillesztése; egybetartozásukat mi sem illusztrálhatja jobban, mint a szereplők zökkenő nélküli átmenete egyik műfajból a másikba. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969; Magvető Könyvkiadó 1970.*)

JANKOVICS JÓZSEF